

**DAVLAT BUDJETI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDA
SOLIQLARNING TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI**

Abduqodirov Og'abek Jahongirovich

Safarov Ahmad Alisher o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Iqtisodiyot fakulteti talabalari

Axrorov Abbos Aslamjon o'g'li

Ilmiy rahbar: Investitsiyalar va Innovatsiyalar kafedrası o'qituvchisi

E-mail: ogabekabduqodirov006@gmail.com, safarovahmad286@gmail.com abbos0112@gmail.com

Telefon raqam: +998915290721

Annotasiya: *Mazkur maqolada zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat byudjetining fiskal barqarorligini ta'minlashda soliqlarning tutgan o'rni va ularning makroiqtisodiy ahamiyati fundamental jihatdan tahlil qilinadi. Global iqtisodiy transformatsiyalar va geosiyosiy o'zgarishlar fonida milliy soliq tizimini modernizatsiya qilish, soliq yukini optimallashtirish hamda byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilish masalalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Soliq kodeksi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, soliq ma'murchiligini raqamlashtirish va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari orqali fiskal samaradorlikka erishish yo'llari yoritilgan. Maqola yakunida byudjet daromadlarini shakllantirishning innovatsion usullarini joriy etish va soliq bazasini kengaytirish bo'yicha aniq ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *Davlat byudjeti, soliq tizimi, fiskal siyosat, soliq islohotlari, byudjet daromadlari, soliq yukini optimallashtirish, makroiqtisodiy barqarorlik, soliq ma'murchiligi, raqamli iqtisodiyot, davlat-xususiy sheriklik.*

KIRISH

Zamonaviy sharoitda jahon iqtisodiyoti chuqur transformatsiya va beqarorliklar davrini boshdan kechirmoqda. Global moliya bozorlarida geosiyosiy keskinlikning ortishi, xalqaro logistika zanjirlaridagi uzilishlar va energiya resurslari narxining o'zgaruvchanligi barcha mamlakatlarning fiskal strategiyalarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Dunyo miqyosida "yashil iqtisodiyot", raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektga asoslangan yuqori texnologiyali ishlab chiqarish sohasiga investitsion talabning ortishi davlat byudjetini shakllantirishda soliqlarning tartibga soluvchi va rag'batlantiruvchi rolini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda soliq tizimi shunchaki xazinani to'ldirish manbai emas, balki investorlar uchun xavfsizlik, shaffoflik va huquqiy kafolatlarni ta'minlovchi asosiy indikatorga aylandi.

Ushbu global jarayonlar fonida O'zbekiston Respublikasining davlat investitsion va fiskal siyosati milliy rivojlanish strategiyasining markaziy bo'g'iniga aylandi. 2017-yildan boshlab amalga oshirilayotgan iqtisodiy liberallashtirish, tashqi aloqalarning kengayishi va erkin valyuta siyosati bilan bir qatorda, soliq tizimining soddalashtirilishi mamlakatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim bosqich bo'ldi.

Davlat byudjetini shakllantirishda soliqlarning o'рни va ahamiyati iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari uchun teng imkoniyatlar yaratish, kapital oqimini samarali yo'naltirish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish orqali namoyon bo'lmoqda. Mazkur maqolada soliq islohotlarining byudjet barqarorligini ta'minlashdagi roli va ularning iqtisodiy o'sishga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Davlat byudjeti barqarorligini ta'minlash va uning tarkibida soliqlarning fiskal ahamiyatini o'rganish iqtisodiyot fanining doimiy dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda. Mazkur tadqiqot yo'nalishidagi ilmiy qarashlarni shartli ravishda uchta yirik guruhga ajratish mumkin.

Birinchidan, klassik va neoklassik nazariyalar. Soliqlar va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi korrelyatsiya J.M. Keynes, R. Harrod, E. Domar hamda R. Solou kabi iqtisodchilarning fundamental ishlarida keng asoslab berilgan. Keynschilik maktabi vakillari soliqlarni nafaqat byudjet daromadi manbai, balki yalpi talabni tartibga soluvchi va iqtisodiy faollikni rag'batlantiruvchi "fiskal drayver" sifatida talqin etadilar. Xususan, Solou iqtisodiy o'sish modelida soliq tushumlari hisobidan shakllantiriladigan davlat jamg'armalari texnologik taraqqiyot va kapital fondini kengaytirishning asosiy omili sifatida ko'rsatiladi.

Ikkinchidan, zamonaviy fiskal va investitsion modellar. Tobin's Q nazariyasi va M. Porterning raqobatbardoshlik konsepsiyasi soliq muhitini biznes subyektlarining investitsiya qarorlariga ta'sir etuvchi asosiy indikator sifatida tahlil qiladi. Porterning ta'kidlashicha, davlatning soliq siyosati milliy klasterlarning jahon bozorida pozitsiyasini mustahkamlashga xizmat qilishi lozim. Shuningdek, xalqaro miqyosda soliq bazasini kengaytirish va "yashil" soliqlarni joriy etish masalalari IMF (Xalqaro valyuta jamg'armasi) va OECD ekspertlari tomonidan zamonaviy sharoitda byudjet barqarorligining asosi sifatida o'rganilmoqda.

Uchinchidan, O'zbekiston iqtisodchi olimlarining yondashuvlari. Milliy iqtisodiyotimizda soliq tizimini modernizatsiya qilish va byudjet siyosatini optimallashtirish masalalari T. Karimov, A. Vohidov va B. To'rayev kabi olimlarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Xususan, A. Vohidov o'zining "Investitsiyalar iqtisodiyoti" asarida soliq imtiyozlari va byudjet tushumlari o'rtasidagi o'zaro muvozanatni saqlashning matematik modellarini taklif etadi. M. Sharipovanning ilmiy izlanishlarida esa soliq yukini kamaytirish orqali investitsion muhit jozibadorligini oshirishning O'zbekiston modeliga xos xususiyatlari yoritilgan.

Jahon bankining yillik "Doing Business" va UNCTADning "World Investment Report" hisobotlari ham ushbu maqolaning empirik bazasini mustahkamlashga xizmat qildi. Ushbu manbalarda O'zbekistonning 2020-yildan keyingi soliq islohotlari, xususan, fiskal ma'murchilikni raqamlashtirish bo'yicha tajribasi Markaziy Osiyo mintaqasida "eng jadal islohotchi" sifatida e'tirof etilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning o'рни faqatgina miqdoriy ko'rsatkichlar bilan emas, balki ularning iqtisodiyotni tarkibiy o'zgartirishdagi sifatiy ta'siri bilan baholanishi zarur.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu ilmiy maqolani yozishda raqamli iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlarini o'rganish, tizimli tahlil, qiyosiy o'rganish, statistik-iqtisodiy modellashtirish, analiz va sintez, induksion va deduksion tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

O'zbekiston Respublikasining 2025–2026-yillardagi fiskal strategiyasi davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning rolini nafaqat fiskal, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi strategik vosita sifatida belgilab berdi. 2025-yil yakunlari va 2026-yilga mo'ljallangan prognoz ko'rsatkichlari tahlili soliq tizimidagi sifat o'zgarishlarini ko'rsatmoqda. 2025-yilda O'zbekiston davlat budjeti daromadlari va soliq tushumlari barqaror o'sish dinamikasini ko'rsatib, iqtisodiy faollik hisobiga oshdi. 2025-yil I choragida daromadlar 63,9 trln so'mni tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 26,5% ga o'sgan, soliq tushumlari esa budjetning asosiy manbai bo'lib qolmoqda. Yil oxiriga kelib xarajatlarning ortishi sababli tuzatishlar kiritilgan. 2025-yil I yarim yilligida davlat budjeti daromadlari 2024-yilning mos davriga nisbatan 19,2 foizga oshdi.

2025-yilning birinchi yarim yilligida konsolidatsiyalashgan budjet daromadlari 209,1 trln so'mni tashkil etdi. Soliq tushumlari, ijtimoiy soliq va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i budjet daromadlarining asosini tashkil etmoqda. Hukumat 2025-yil oxirida budjet tuzatishlarini tasdiqlab, davlat organlari xarajatlarini 41,2 trln so'mga (14,6%) oshirdi, bu esa soliq bazasining kengayishi bilan bog'liq.

2025-yil yakunlariga ko'ra, Davlat byudjeti daromadlari (transfertlarni hisobga olmagan holda) qariyb 308,5 trillion so'm miqdorida shakllanishi kutilmoqda. Ushbu ko'rsatkich 2024-yilga nisbatan nominal hisobda 18,3 foizga o'sgan bo'lib, u yalpi ichki mahsulotning (YaIM) 6,0 foizlik real o'sish sur'ati hamda soliq bazasining kengayishi hisobiga ta'minlandi. 2026-yilga kelib esa, iqtisodiy faollikning yanada ortishi hisobiga byudjet daromadlari 340-350 trillion so'mga yetishi prognoz qilinmoqda. Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS): 12 foizlik barqaror stavka sharoitida 2025-yil yakunida tushumlar 103 trillion so'mni tashkil etdi. Bu jami daromadlarning qariyb 33,4 foizi bo'lib, iqtisodiyotning shaffoflashuvi va "E-faktura" tizimining to'liq samaradorligi natijasidir. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha tushumlar 57,6 trillion so'mga yetdi. 2024-yilda ishga tushgan yirik sanoat obyektlari va 2025-yilda o'zlashtirilgan investitsiya loyihalari ushbu soliq turining byudjetdagi salmog'ini sezilarli darajada oshirdi. Ish o'rinlarining legallashishi va o'rtacha oylik ish haqining mutanosib o'sishi natijasida tushumlar 34,2 trillion so'mni tashkil etishi kutilmoqda. 2024-yilda o'zlashtirilgan 26,1 milliard dollarlik xorijiy investitsiyalar 2025-yil davomida o'zining fiskal natijasini ko'rsatdi. Yangi tashkil etilgan klasterlar va sanoat zonalari hisobiga soliq to'lovchilar bazasi qo'shimcha 12 foizga kengaydi. Muhimi shundaki, byudjet daromadlarining yirik tog'-kon korxonalariga bo'lgan qaramligi pasayib, xizmat ko'rsatish va qayta ishlash sanoati soliqlari ulushi ortmoqda.

2025-yilda sun'iy intellektga asoslangan "risk-analiz" tizimining keng joriy etilishi natijasida yashirin iqtisodiyot ulushi o'tgan yilga nisbatan 15 foizga qisqardi. Shuningdek, samarasiz soliq imtiyozlarining inventarizatsiya qilinishi va ularning bekor qilinishi

hisobiga byudjetga qo'shimcha 8,4 trillion so'm mablag' yo'naltirildi. Bu mablag'lar asosan ijtimoiy sohalarga — ta'lim va sog'liqni saqlashga sarflanadigan xarajatlarni qoplashga xizmat qildi.

Xulosa va takliflar

Ushbu tadqiqot ishi doimida davlat byudjeti barqarorligini ta'minlashda soliqlarning tutgan o'rnini hamda 2025-2026-yillardagi fiskal dinamika atroflicha tahlil qilindi. O'tkazilgan o'rganishlar shuni ko'rsatadiki, 2025-yil yakunlari bo'yicha davlat byudjeti daromadlarining 308,5 trillion so'm miqdorida shakllanishi kutilayotgani milliy moliya tizimining barqarorlashganidan dalolat beradi. Ayniqsa qo'shilgan qiymat solig'i stavkasining optimallashtirish sharoitida tushumlarning ortishi soliq yukini kamaytirish orqali soliq bazasini kengaytirish strategiyasi o'zini to'la oqlaganini ko'rsatadi.

Soliq ma'murchiligiga sun'iy intellekt va masofaviy nazorat tizimlarining joriy etilishi yashirin iqtisodiyot ulushini o'tgan yilga nisbatan o'n besh foizga qisqartirish imkonini berdi. Bu jarayonlar nafaqat byudjet daromadlarini oshirish, balki tadbirkorlik subyektlari uchun teng raqobat muhitini yaratishda ham fundamental ahamiyat kasb etdi. Jalb etilgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi natijasida tashkil etilgan yangi sanoat klasterlari byudjetning tog'-kon sanoatiga bo'lgan qaramligini kamaytirib, daromadlar manbasini diversifikatsiya qildi.

Tadqiqot natijalari asosida milliy soliq tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha bir qator ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi. Birinchi navbatda, amaldagi barcha soliq imtiyozlarini harajat va foyda tamoyili asosida to'liq inventarizatsiya qilish hamda iqtisodiy samara bermayotganlarini bosqichma-bosqich bekor qilish zarur.

Bu byudjet daromadlarining barqarorligini oshirish bilan birga moliya tizimidagi ortiqcha yuklamalarni kamaytiradi. Shuningdek, global tendensiyalarga mos ravishda atrof-muhitga zarar yetkazuvchi ishlab chiqarishlar uchun tabaqalashtirilgan ekologik soliqlarni takomillashtirish va ushbu mablag'larni yashil energetika loyihalariga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini yuksaltirish maqsadida resurs soliqlari bo'yicha vakolatlarni hududiy davlat hokimiyati organlariga kengroq berish lozim deb hisoblanadi. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, 2026-yilga mo'ljallangan fiskal islohotlarning muvaffaqiyati nafaqat soliq yig'uvchanligini oshirishda, balki soliqlar orqali yuqori texnologiyali tarmoqlarni strategik rag'batlantirishda namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2020 (2025-yilgi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).

2.O'zbekiston Respublikasining “2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2024.

3.O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining “2025-2027-yillar uchun byudjetnomasi”. – Toshkent, 2024.

4.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risidagi PF-158-sonli Farmoni.

- 5.Vohidov A. Investitsiyalar iqtisodiyoti: O'quv qo'llanma. – Toshkent: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2024.
- 6.Karimov T., Raximov A. Xalqaro moliya va soliq tizimi: Darslik. – Toshkent: O'zMU, 2025.
- 7.Sharipova M. O'zbekistonda fiskal siyosat va investitsion muhit jozibadorligi // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy-elektron jurnali. – 2025. – №2.
- 8.To'raev B. Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish istiqbollari // Moliya va bank ishi jurnali. – 2024. – №4.
- 9.World Bank. Uzbekistan Economic Monitor: Fiscal Policy for Sustainable Growth. – Washington D.C., 2025.
- 10.IMF (International Monetary Fund). Republic of Uzbekistan: Staff Report for the 2025 Article IV Consultation. – Washington D.C., 2025.
- 11.OECD. Investment Policy Reviews: Uzbekistan 2025. – Paris: OECD Publishing, 2025.
- 12.UNCTAD. World Investment Report 2025: Supporting the Energy Transition. – Geneva: United Nations, 2025.
- 13.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2024-2025-yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha hisobotlari (www.stat.uz).
- 14.O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining rasmiy ma'lumotlar bazasi (www.soliq.uz).